

УСТИНСЬКІ КНИГИ КОБЗАРІВ, КАХТИРІ ТА СПРАВЖНІСТЬ «ВЕЛЕСОВОЇ КНИГИ»: ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Ігор РАССОХА

orcid.org/0000-0002-5445-0213

доктор філософських наук, професор кафедри історії і культурології

Харківського національного університету

міського господарства ім. О. М. Бекетова

email: ihor.rassokha@gmail.com

Анотація. У статті викладено гіпотезу, що «Велесова книга» зберігалася в корпорації українських сліпих старців-кобзарів, яка бере початок безпосередньо від язичницьких волхвів. Про прямий зв'язок «Велесової книги» з кобзарями свідчать лінгвістичні дані: більшість незрозумілих слів у її тексті має прямі відповідники у таємній лебійській мові кобзарів.

Ключові слова: «Велесова книга», кобзарі, Кахтирі, лебійська мова, рельєфна писемність для сліпих.

Постановка проблеми. «Старша Едда», «Веди», «Старий Заповіт», «Іліада» – це не лише світові пам'ятки літератури і духовно-релігійної традиції, вони також є надзвичайно важливими історичними джерелами. У разі визнання справжності «Велесової книги» вона стає з ними в один ряд саме як найдавніша письмова пам'ятка України. Відомий український мовознавець професор Орест Ткаченко (Інститут мовознавства НАНУ) у 2011 році написав: «Авторові пропонованої статті цього року виповнюється 85 літ. Вік достатній для того, щоб замислитись, чи досить попереду має часу зробити все задумане. ... Тож лишається як вихід одне – передати у спадок молодшим задуми, проблеми, над якими жадалося б працювати ... уважне дослідження «В(е)лесової книги» в її найавтентичнішій частині сприяло б не тільки висвітленню походження самої пам'ятки, ... яка сягає найдавнішої донині відкритої доби української мови» [13, с. 56]. До того ж О. Ткаченко ще й підкреслив, що перед тим, хто б

взявся за справу розгляду цієї проблеми, «відкривається неосяжне дослідницьке поле» [13, с. 59]. Визнання справжності «Велесової книги» значно збагатить джерельну базу щодо ранньої історії і духовних підвалин України.

Аналіз досліджень та публікацій. Всі «викриття» «Велесової книги» як «фальшивки» мають вкрай хитке підґрунтя. Цікаво, що це визнають і головні російські критики «Велесової книги» (їх сучасні українські однодумці лише повторюють їхні аргументи). Так, російський академік А. Залізняк проголошував: «Вся необхідна критика ВК, по суті, вже міститься у статтях О. Творогова та А. Алексеева. ... Хочу особливо виділити ту тезу, що лінгвістичні аргументи тут вагоміше і не умовієє всіх інших» [14, с. 98]. Критика О. Творогова справді відрізняється своєю змістовністю та науковістю. Зокрема, він не зміг обійти позицію українського лінгвіста (і блискучого перекладача «Велесової книги») Бориса Яценка. Той каменя на камені не залишив від усіх лінгвістичних аргументів

проти «Велесової книги»: «Текстологічний аналіз пам'ятки (якщо вона не є авторським оригіналом) передбачає щонайменше два лексичних нашарування в ній: а) того часу, коли пам'ятка була **написана** і б) того часу, коли вона була **переписана** і в цьому вигляді дійшла до дослідника. Отож вчений визначає, перш за все, дату виникнення пам'ятки і характер аналізованого списку: чи він синхронний авторському, а чи відноситься до пізнішого періоду. У випадку з ВК ця проблема навіть не піднімалась: без всякого попереднього вивчення пам'ятка IX століття була розглянута в лінгвістичному контексті лише IX століття. Той факт, що тут порушена технологія аналізу, може бути цілком очевидним навіть для студента-філолога старшого курсу. Отож не можу повірити, що досвідчені лінгвісти не побачили тут **грубого збочення, фальсифікації результатів аналізу**» [1, с. 287]. Порівняємо із зауваженням Юрія Шевельова: «Як правило, письмо в Україні ґрунтувалося на взірцях, взятих з інших слов'янських мов; літописці і переписувачі аж ніяк не прагнули до відтворення реальної фонетики мови щоденного вжитку» [16, с. 48–49].

Професор І. Ючук пізніше додав до цього переконливі аргументи: «...давня мова не була впорядкована. У ній могли співіснувати явища різних діалектів і різних епох. Свідченням цього є мова русинів Воеводини (Сербія). Наприклад, праслов'янський звук ҃ тут має рефлекс, властиві різним мовам: і (дід, гніздо, шлід “слід”), и (писня, рика, циль), е (хлеб, лето, неми “німий”), е (орех, швет “світ”, шмели “смілий”), а (цали “цілий”). Це саме можна сказати і про рефлекс носового ҃: тут маємо я (святи, вязац

“в'язати”), а (мешац “місяць”, вжац “взяти”), е (месо, песц “п'ясть”, щесліви), ей (пейц “п'ять”). Такий самий різнобій спостерігається і в рефlekсах звукосполучення ҃л: лу (слунко, длуго, тлусті), ов (жовті), ол (полні), ло (видлобовац “видовбувати”)... Така сама різномовність спостерігається тут і в лексичному складі» [17].

Головний російський критик справжності «Велесової книги» О. Творогов відкрито визнав справедливості лінгвістичних аргументів Б. Яценка, переказавши його висновки навіть без спроб спростування лінгвістичного аналізу: «Згідно з Б. І. Яценком, «протограф великобурлуцького списку ВК належав до XIV–XV століть». Потім текст було переписано у XVII столітті українцем» [1]. Зі сказаного зрозумілі ті підстави, на яких побудована його критика Л. Жуковської та О. Творогова: відзначені ними невідповідності мови ВК Б. Яценко пояснює складною історією її тексту та різночасними вкрапленнями [1]. «Але тоді виникає запитання: при переписуванні стародавніх текстів, як правило, поновлюється їхня мова, змінюється графіка, з пергаментного оригіналу текст відтворюється на папері тощо. Чому ж ВК переписали на дошки і при цьому таким «дідівським способом» (сам Миролубов говорив то про випалений текст, то про **продряпаний**)? У якому ж середовищі на Русі з багатовіковими вже традиціями християнства знайшлися **ентузіасти**, які відтворили незрозумілий і явно нехристиянський текст, та ще й таким незвичайним способом? **Розв'язавши одну загадку** (тобто всі «не уможлиміє» лінгвістичні аргументи проти «Велесової книги» не варті паперу, на якому написані! – І. Р.), ми створюємо собі іншу» [12, с. 18–19].

Отже, відзначимо, що тут О. Творогов, єдиний з усіх критиків «Велесової книги», порушив серйозне і правильне питання у науковому полі.

Мета статті полягає у пошуку відповіді на це питання. Переформулюємо його як два взаємозалежних запитання:

1. Навіщо «Велесову книгу» записали і переписували шляхом продряпування на дерев'яних дощечках?

2. Яка соціальна група була здатна і зацікавлена зберігати і переписувати текст явно язичницького змісту в умовах багатовікового панування християнства?

Виклад основного матеріалу. Суть нашої відповіді на перше запитання: до винаходу абетки Брайля та інших спеціальних варіантів рельєфної писемності для сліпих єдиною можливістю для них читати тексти було вирізування їх на твердому матеріалі, найчастіше на дереві. Такі тексти можна було читати на дотик. Читаємо: «IV століття – найстаріший тактильний алфавіт для сліпих з тих, що дійшли до сьогодення завдяки виявленим артефактам, розробив грецький вчений-теолог Дідим-сліпець – спочатку слухач, а потім наставник в Олександрійській богословській школі, який наносив символи на інформаційну поверхню **методом різьблення по дереву**» [18, р. 36]. Взагалі ж, якщо практично всі сліпі могли визначати на дотик номінал монет, то навчити їх читати на дотик рельєфні букви було цілком реально. Особливо якщо такі люди були вже грамотними до того, як втратили зір.

Таким чином, коли текст «Велесової книги» був призначений для читання сліпими на дотик, він і не міг бути на м'якому матеріалі на кшталт паперу. Тільки на дереві. До речі, на деяких

музичних інструментах кобзарів (які ВСІ були незрячі!) збереглися написи, саме вирізьблені на дереві. А про те, що кобзарі являли собою не просто соціальну групу, а саме жорстко дисципліновану організацію, чітко свідчать наявні етнографічні дані.

Українські дослідники кобзарства як соціального інституту звернули увагу на наявність в їхньому середовищі **Устинських книг** – таємних усних текстів, що визначали основи соціального життя і професійної діяльності. «А от у Росії, там немає в устах запам'ятованих Устинських Книг, і в їх не було Цехів просящої панібратії і цехмайстерства, як у нас, на Слобідській Україні, – говорив кобзар Петро Древченко. – Кобзарство ... кріпко держалося на Слобожанщині, де чомно збереглися Устинські незрячі книги» [15, с. 386].

Однак у сліпих старців збереглася і тверда пам'ять про колишні їхні писані книги, відомі під назвою «Кафтирі», або **«Кяхтирі»**. Тобто у сліпих старців **колись існували власні писані книги** [5, с. 305]. Ці кобзарські Кяхтирі могли бути лише дерев'яними книгами з вирізаними літерами. Передача Кяхтирів зрячим людям для переписування відбулася, за наведеними К. Черемським свідченнями, напередодні зруйнування Запорозької Січі у 1775 році. «На думку П. Мартиновича, у народних Кяхтирях було укладене «глибоке знання України про дороге нам українське прабуття» ... «Перва книга називається «Хто ми є» (...) Третя книга «Пісні, думи, співи і приспиви про Половців, пичинігів, про Володимира Київського, про кошових отаманів (...)»». [15, с. 273].

Слід розуміти, що **українські кобзарі були ієрархічною структурою,**

закритою від сторонніх, з кількома рівнями «посвячення», де лише на найвищому щаблі серед декількох «посвячених» старійшин розкривалися всі священні таємниці. Зокрема, щодо Устинських книг дослідники відзначають: «У Дванадцятій Вустинській книзі вміщувалися таємниці, доступні лише вузькому колу посвячених» [15, с. 194]. У старців збереглася тверда пам'ять про те, коли вони відмовилися від писаних книг: «Наші сліпецькі Устинські книги ведуться з давніших давен, аж тоді вони почалися зваця Устинськими, як на Україні настало панське право. ... А як Кахтирі забрали, ми все, що було в Кахтирях, в Устинські книги переклали та добре все в голові запам'ятали, та для всього Миру сохранияли», – говорив Петро Древченко [5, с. 304–305]. І він же відкрив текст Заклинанія на Устианські книги и Сподарь і Післязаклинального слова, які «послано устами 12-Отчої Ради і панотця цехмайстра з города Переяслова в день Спаса (17 серпня за новим стилем, 6 серпня за юліанським календарем) 1775 року од Різдва Христового». Навів він і підпис: «Панотець-цехмистер кобзарського та всього незрячого братства Гнат Рогозянський. Судна рада – панотці: Йосип Побіжицький, Андріян Бурсак, Данило Заболотній, Петро Загиняйко, Гордій Галаган, Онухрій Парубайко, Мирін Кияшко, Микола Білай, Сахврон Берестян, Прокіп Півень, Яким Невпереза, Хведір Деркач» [5, с. 298]. Ця дата добре узгоджується з розгромом Росією Запорозької Січі 16 червня 1775 року, коли «на Україні настало панське право». Відповідно старці й прийняли рішення про подальше життя в умовах державних репресій. Дійсно, тепер зберігати Кахтирі стало занадто небезпечно.

Тексти Заклинанія і Післязаклинального слова вражають. Із Заклинанія: «Безпліддям людським і чумою. Вічною глухотою-німотою, чорною віспою і хворобами на ввесь людський рід. Пошестями на худобу і птицю, страшним неврожам і засухою, голодною смертю трьох поколінь... Прахом пращурів батьків ваших. Всім страхіттям, що є на світі... Гнівом Господнім і другим розп'яттям сина Божого. Всіма молитвами святими. Помстою сатани, піною моря, зіллям отрутим, росою Юр'ївською, страшною п'ятницею, словом чарадійським, Антоновим огнем. Слова ці в недобрий час промовляюця, бо ними 12-ть Устинських книг і Сподарь тайник закликаюця. Не батько рідний, ні мати, ні жінка, ні брат, ні сестра, ні цар людський, ні суд мирський, ні Божі руки, ні смертні муки, ні вічне небо, ні смертна земля, ні гнівне море, ні золоті гори, ні ласки дівочі, ні сльози жіночі, ні сповідь у церкві, ні причастя предсмертні. Братіє незряча! Хай уст не розверзнуть ваших. Хай очі блудливі не узрять тайників душ ваших. Хай вуха ізута та церкви не учують правдивого гласу книг устинських. Амінь!».

Із Післязаклинального слова: «Братіє незряча! Коли могутні світа цього будуть вас силувати на одкровеніє тайников і мудрості книг устианських, хай у ваше серце увійде душа мученика Івана Гуса, що в муках за нас спопеліла на вогнищі страшному. ... Бережиця ще гірше чим од змія-скусителя книжників і фарисеїв, ченців і послушників Божих, приспінників царських і всіх прихвостнів пичатних законів, бо всі вони ладні змінити тайницю на золото й похвали ... Крепиться душою і тілом, закам'янить серця свої і скуйте їх булатом. Мозок свій заморозьте в кригу холодну. Уста свої

закусіте мовчанням. Мудрості позичте у Змія. Розуму попросіть у Землі. Правди пошукайте в тайниках устинських книг. Любові до людей поучіття у горя. Страждання знайдете в правді, ненависті до владик землі і гнобителів вам дасть нищота ваша і страждання людське... Робіть, як требують звичаї присяги і тайниці устиянських книг, в якій зберігається правда людська і ота правда, якої царі та пани не вміли схоронити у домовину разом з Україною та Кахтирями...» [5, с. 299–300].

Кахтирі вже наприкінці XVIII століття потрапили до розряду заборонених книг: царська влада вилучала їх із селянських, міщанських домівок, шкіл та монастирів і нещадно нищила. Але, незважаючи на заборону, Кахтирі стають важливим етапом у формуванні Г. Сковороди, Т. Шевченка, С. Руданського [15, с. 9–10]. Тобто найбільш цінні Кахтирі могли надійно зберегти тільки дворяни, особливо «високе панство» на кшталт Донців-Захаржевських. «П. Мартинович розповідав, що, за народними переказами, «найдавніші книги було віддано на схов Українцям на великі роки. В такі схови, що і місця не може бути» [15, с. 272]. За нашою гіпотезою, «Велесова книга» була саме найдавнішою із кобзарських Кахтирів [8].

Так само є і свідчення прямого зв'язку кобзарів зі стародавньою язичницькою жрецькою традицією. В. Кушпет наводить слова кобзаря П. Древченка («попи та монахи знали, що ми їх не признаємо») і висловлює «думку про формування старцівства в давній, ще дохристиянський період історії Русі-України» [5, с. 372–373]. Але це якраз і означає його **язичницьке** коріння. У книзі можна знайти тому багато доказів.

Наприклад, він пише: «**старці ніколи не чорнили язичництва**» [5, с. 166]. У цьому сенсі показовою є розповідь якогось пастуха, записана в 1894 (!) році Федором Кудринським:

«Чується йому крізь сон спів, та ж такий гарний, такий душевний. Підхопився з землі, озирнувся навколо... Бачить, лежить на галявині **великий бик, увесь білий-білісінький, лише золочені рога сяють**. Лежить жуйку жує, наївся... А подалі від нього сидять в рядок старці. Один, два, три, чотири... **Дванадцять** старих, престарих **старців**, таких, як на образах малюють. Сидять вони собі на траві і начебто дрімають. «Чого се вони?!» – подумав пастух й почав вдивлятися у старців. Та ж **всі вони сліпі**... Й голови у всіх лісі, білі. Втретє стукнув палицею старець – **відкрили старці свої ліри, взяли за кобзи й дружно заспівали** вголос:

«Ой, гук, браця, ой, гук, браця! Де старці бредуть? Та веселя ж та доріженька, куди вони йдуть. Ой, заросло, зацвіло, дороги не видно... Ні проїхати, ні пройти, ні коня провести... А ми тут ходимо по лісі, по рослі, та все Бога просимо любові – милості. Ой дай, Боже, добра людям, добра та подмоги на тяжку годиноньку, на нещасну долю... Роди, Боже, жито людям, жито і пашницю. А для вола та для коня ще й трави копицю...»

Довго ж так старці співали. ... Кінчили старці спів й вдягнули шапки на голови. Отямився й пастух. Озирнувся й обімлів зі страху: «Мати моя рідна!» – видимо-невидимо усіляких звірів: і ведмеді, і лисиці, і вовки, та всі лежать мирно, пісні слухають. Глянув в гору, а на деревах птахи усілякі... Аж ось підійшов один зі старців до бика, взяв його рукою

за рік, іншою на посох спирається. А за ним, поклавши руки один одному на плечі, потягнулися й браття. Бик встав і пішов до лісу. Потяглися за ним і старці з нивки. А за старцями птахи полетіли, звірі усілякі пішли...» [5, с. 119–120].

Порівняємо: «Велс в балтійській міфології пов'язаний з худобою та іншими тваринами («**божі бики**»...) ... Велес у давньоруських джерелах виступає як покровитель домашніх тварин і бог багатства. В договорах з греками співвіднесений із **золотом**» [3].

До речі, публічні ритуали щодо биків із золотими рогами, явно з ідеєю магії родючості (щось на кшталт шанування олімпіоніків у Стародавній Греції), були відомі в Україні ще у XIX ст.: «А то іще прадіди наші, прежде нас, як ще ми тільки родились, так отці наші було розказують, що які чумаки були. Шо як доходить до города, пар по шість волів, по вісім було, так наклада на передні воли золоті роги ... наклада ті чотири роги ... І виходять купці, міщани, і ославляють чумака такого-то. І ославляють і дарять» [7, с. 179].

Не всі критики «Велесової книги» визнають її язичницький характер, з чого випливає, що деякі з них ВК взагалі не читали, бо це абсолютно очевидно з її тексту. І разом з тим відома така заява: «В(е)лесова книга... це твір великодержавно-російський, євразійський, християнсько-православний, основною ідеєю якого є створення всеслов'янської православно-християнської імперії під керівництвом росіян» [6]. З подібними заявами важко сперечатися, бо жодних цитат з ВК на підтвердження цієї заяви ніхто не навів, оскільки нічого подібного в тексті просто немає. Ба більше, у «Велесовій книзі» міститься

пряме заперечення «панславізму», який подібні критики приписують її «фальсифікаторам» Ізенбеку та Мирюлюбову: «...казали про них (венедів), що прийдуть до нас у час зимовий і підтримають нас. І се сила божеська прийде до нас, і та втримає до кінця. А се венеди, і до них ходили допомоги молити, і не одержали. Бо всякому люду належить захищатися самому. Отож не сподівались уже на них ніколи» (ВК 28–29).

Ще один очевидний зв'язок кобзарів із язичництвом взагалі й «Велесовою книгою» зокрема – це подібність ритуалів, пов'язаних з **молитвою біля криниць**. Про шанування криниць слов'янами-язичниками згадують у багатьох церковних повчаннях і літописах: «К кладезем приходяше молятсь и в воду мечют велеару жертву приносяше» [9, с. 123–124]. У «Велесовій книзі» є такий вислів, що виглядає пізньою вставкою (186): «Зараз ми не маємо молілень і молимося біля криниць і джерел, де вода жива тече і вольба є, і вовки хижі не ходять». Порівняємо: «Нища братія має свій громадський капітал, який вони щорічно ділять на три частини. На одну частину грошей вони або криницю викопують, або ікону замовлять в яку-небудь церкву...» [5, с. 152].

Про прямий зв'язок «Велесової книги» саме з кобзарями свідчать лінгвістичні дані. Б. Яценко, автор єдиної наукової реконструкції й перекладу тексту «Велесової книги» [1], завжди залишав незрозумілі слова у тексті в первісному вигляді. Більшість незрозумілих слів твору має прямі відповідники у таємній лебійській мові кобзарів. Розглянемо це докладніше:

1. Принаймні одне слово з таємної мови старців у «Велесовій книзі» одразу кидається в очі. Це слово зі значенням

'гарний' (хороший, красивий), яке кілька дослідників зафіксували у формі сураській, сурозній [5, с. 393]. Відповідно можна реконструювати форму *суроз зі значенням 'добро'. В перекладі «Велесовій книги», зробленому Б. Яценком, слово «Сурож» («сурозький») зустрічається 15 разів. Із цих 15 згадок Сурожа у «Велесовій книзі» тільки у п'яти випадках очевидно і ще у чотирьох, можливо, йдеться про Крим. Але в шести випадках очевидно і в чотирьох з ймовірністю слово має перекладатися як «добро» («добрий») – сурозний. Наприклад: «Сурожу бо святому бути над нами. А йдемо куди – знаємо: по землі на гори і в луку моря. А і то всякий день завертаємо погляд свій на богів, які є світ» (БК 4г) – «Добру бо святому бути над нами...» звучить набагато логічніше. «Бога світла славимо Суронжа, аби минула зима і повернуло на літо» (БК 31). – І тут переклад «Бога світла славимо доброго» теж цілком логічний.

2. У лебійській мові є ще одне цікаве слово – «сюрати – знати, розуміти» [11]. Один із випадків, коли Б. Яценко взагалі не дав перекладу незрозумілого слова (БК 7в): «Тисячу літ відбивались ми від римлян і готів, і сурянта була з нами». Тут запрошується переклад: «і Знання було з нами». Первісний корінь, очевидно, – *сур, що підходить і до «добро», і до «світло», і до «знання» (як сучасні слова «світло», «освіта», «світлі думки»). Порівняємо: «сюди» – походить від праслов'янського *sŏda, утвореного за допомогою суфікса *-nda від вказівного займенника *sъ – «цей» [2, т. 5, с. 493]. Вірогідно, *сур – дуже давній корінь: у ностратичній реконструкції В. Ілліча-Світлича вже є слово *sāra – «світлий» [4, с. 36].

3. Наступне лебійське слово – «хоро,

харпо – село» [5, с. 417]. Читаємо у «Велесовій книзі» (176): «І маємо повернути оті степові хорпи й оберігати, як отці наші і праотці, які турбуватися мали про свої степи».

4. Ще одне лебійське слово – «ніч»: **кимуть, коміть, кимить, кемить** [11; 5, с. 409]. «Велесова книга» – твір поетичний. І тому, скажімо, протиставлення «день–ніч» для неї має бути природним. Читаємо у перекладі Б. Яценка речення зі словом «**кмить**», щодо значення якого він сам явно вагається (БК 23): «І була січа там велика. ... І там сонце з місяцем стояли за ту землю, і небо стояло за **кмить** (угіддя?), аби земля тая не підкорилася руці еланській і лишалася руською. І там плаче мати за дитиною своєю, що пролила кров за **кмить** тую; і та **кмите** стала руською. Новаяр був там до **днесь**. І земля тая перебує нашою, бо пролили кров за неї». Отже, чому за землю ту стояли «сонце з місяцем»? Чи не тому, що битва тривала не тільки вдень, а й вночі? Тоді цілком природним виглядає переклад «**ніч**» замість незрозумілого слова «кмить». Виходить цілком зрозуміло і значно поетичніше: «І була січа там велика. ... І там сонце з місяцем стояли за ту землю, і небо стояло за ніч, аби земля тая не підкорилася руці еланській і лишалася руською. І там плаче мати за дитиною своєю, що пролила кров за ніч тую; і та ніч стала руською. Новаяр був там до днесь. І земля тая перебує нашою, бо пролили кров за неї». І далі, на тій же дошці, теж протиставлення дня і ночі: «То мали указицю на **день** наш, коли праотці померли за кмить (**ніч**). І не взяли вороги землю нашу».

5. Ще одне можливе лебійське слово – «**стил**» у значенні «зад» [11]. (БК 4г): «Перша слава Сурію **стлудіду** є, той

прогонить зло». «Стлудід» тут логічно перекласти як «найдавніший дід» – «перший дід із заду», тобто 'пра-родитель'. Подібне скорочення «стил» – «стлу» не дуже притаманне українській мові, проте типове для багатьох інших слов'янських мов (зокрема, укр. «стелити» – чеське *stlat*) [2, т. 5, с. 297].

6. Наступне лебійське слово – «**тир-ло**». «Велесова книга» починається зі слів Таблички 1: «Даремно згадали доблесні наші старі часи, бо йдемо куди — невідомо. А так оглядаємось і говоримо, що соромимось Наву, Праву і Яву знати й обополи тирла відати й думати». Таємною мовою українських лірників «тирлик – цар» [11]. Отже, маємо читати: «А так оглядаємось і говоримо, що соромимось Наву, Праву і Яву знати й обополи князя відати й думати». Ще одне місце з цим коренем (38а): «І паки настала велика холоднеча. Родичі бо се воювали за волості, і багато хто казав: «Не йдемо до роду, оскільки нема спокою огнищанам, і будемо ліпше **самі** в лісі або в горах **тирлувати**». Тут теж найкраще підходить за змістом («будемо самі») князювати». Проте слід зазначити, що слово «тирло» присутнє в Етимологічному словнику української мови. Там наведено такий повний список значень слова «тирло»: «місце водопою худоби; зимовий загін для худоби; загін, загорода; літній загін для овець; лігво, кубло звірів; місце, де птахи збираються на відпочинок; місце, де нереститься риба» [2, т. 5, с. 572, 553]. Очевидно, що у початковому реченні ВК не йдеться про «кубло звірів», «загін для худоби» або «місце, де нереститься риба». Проте у самого лебійського слова тут в принципі може бути етимологічний зв'язок із цим семантичним гніздом, а саме зі значенням «головне лігво

за загорожею» – «княжий кремль, дитинець», за аналогією із сучасним «Білий дім» як назвою адміністрації президента США.

7. Наступна можлива паралель зі старцівською мовою – слово «**хусий** – поганий» [11]. У «Велесовій книзі» (38а): «І знайшли степ квітучий і зелений. Там стояли літа два, а по тому пішли далі, оскільки **хисниці** з'явилися». Вірогідно, йдеться про хвороби. Проте припустимою є й етимологія від праслов'янського *хрса* – «грабування» [2, т. 6, с. 224].

8. Нарешті, ще одне неперекладене слово з «Велесової книги» – «**браманове**» («брмановіє») (37а): «Се б'є крилами Мати-Птиця, що браманове йдуть на нас. І ті роги на чоло натягають і так посуваючись напали на нас». Тут загальне значення можна тлумачити як *щось одегнене як прикраса з відтінком «несправжнє»*. Тобто «браманове» = «**ряджені**» (що «роги на чоло натягають»), що в цьому контексті звучить відверто іронічно. Порівняємо із Словника української мови Б. Грінченка: «**Бармуватися**, -муюся, -ешся, гл. – під кого. Поддѣлюваться подъ кого, подражать кому. *Наші пластуни одягаються в черкеську одєжу і, під їх бармуючись, запускають бороди хто хоче*» [10]. Але ж і в лебійській мові є слово зі значенням «кожух, шуба» – **бармат**, бармут, бармус, бурмут, бурмутка [5, с. 402, 425].

Тут ішлося тільки про збіг із лебійською мовою тих відносно нечисленних слів, які сам Б. Яценко залишив без перекладу. Велика робота – порівняння з лебійською мовою всього словника «Велесової книги». Лише трохи торкнувшись цієї теми, одразу зустрічаємо, наприклад, слово «**говада**» («корова», 5а), явно подібне лебійському

«гавлідка» [11]. Або порівняємо вислів (1) «Се душі прашурів наших од Іру зрять на нас» з лебійським словом «іорий» – «старий» (тобто такий, якому вже час відправитися до Іру-вирію) [11]. Дослідницьке поле щодо «Велесової книги» справді неосяжне.

Висновки. «Велесова книга» зберігалася і активно використовувалася в середовищі корпорації українських сліпих старців-кобзарів, що бере початок безпосередньо від язичницьких волхвів, вона містить низку слів їхньої таємної лебійської мови. Кобзарі зберегли певні традиції прихованих язичницьких ритуалів аж до початку ХХ століття. Саме через використання «Велесової книги» сліпими кобзарями її переписували шляхом вирізання літер на дерев'яних дощечках. Вона була частиною цілої бібліотеки священних текстів кобзарів. Такі книги називалися «Кохтирі». Після знищення у 1775 році Запорозької Січі кобзарі за ініціативою свого лідера Гната Рогозянського завчили зміст основних Кохтирів напам'ять, що склало т. зв. Устинські книги їхньої власної таємної усної традиції. Водночас «найдавніші книги було віддано на схов Українцям на великі роки».

ЛІТЕРАТУРА

1. Яценко, Б., Яценко, В. *Велесова книга: духовний заповіт предків* / ритм. пер. укр. мовою, дослідження та рецензії Б. Яценка; рос. мовою – В. Яценка. Київ, 2004. 256 с.
2. *Етимологічний словник української мови*: у 7 т. / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. Т. 5–6. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2006, 2012. 705 с., 568 с.
3. Иванов, В. В., Топоров, В. Н. Велс. Велес. *Мифы народов мира*. Москва, 2000. Т. 1. С. 227, 229.

4. Иллич-Свитыч, В. М. Опыт сравнения ностратических языков (семито-хамитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидийский, алтайский). Введение. *Сравнительный словарь (б-к)*. Москва, 1971. 372 с.

5. Кушпет, Володимир. *Старцівство: мандрівні старці-музиканти в Україні (XIX – поч. ХХ ст.)*. Київ, 2007. 592 с.: іл. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kushpet_Volodymyr/Startsivstvo_mandrivni_startsi-muzykanty_v_Ukraini_XIX_poch_XX_st/

6. Лучик, В. Болезнь роста, или Откуда мы и наш язык. *День*. Украина, 16.03.2007. URL: <http://inosmi.ru/world/20070316/233448.html>

7. Мартинович, П. Д. *Українські записи*. Харків, 2012. 534 с.; 128 іл.

8. Рассоха, І. М. *Справжність Велесової книги: науковий доказ*. Київ, 2018. 320 с.: URL: https://drive.google.com/file/d/1tiAAIDzO2KiMBEYvdnjcZDpSk4t8ldtC/view?usp=drive_link

9. Русанова, И. П., Тимошук, Б. А. *Языческие святилища древних славян*. 2-е изд. Москва, 2007. 304 с.

10. *Словарь української мови* / упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко: в 4-х т. Київ, 1958.

11. *Словник таємної мови українських лірників та шаповалів (близько 1000 слів)*. 2006. URL: <http://litopys.org.ua/rizne/lirn.htm>

12. Творогов, О. В. К спорам о «Велесовой книге». *Что думают ученые о «Велесовой книге»*. Санкт-Петербург, 2004. С. 6–29.

13. Ткаченко, Орест. Три проблеми з історії Слобідської України (Слобожанщини) і української мови в ній. *Незгасимий СЛОВОСВІТ*: збірник наукових праць на пошану професора Володимира Семеновича Калашника. Харків, 2011. С. 55–60. URL: <https://drive.google.com/file/d/12OPYoBkf-u3JZ1UrWeeGKTNeeyx2kbPX/view>

14. *Фальсификация исторических источников и конструирование этнократических мифов*. Москва, 2011. 382 с.

15. Черемський, К. П. *Шлях звичаю*. Харків, 2002. 444 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Cheremskyi_Kost/Shliakh_zvychaiu/

16. Шевельов, Ю. *Історична фонологія української мови* / пер. з англ. Харків, 2002. 1054 с.

17. Юшук, І. П. Чи могла бути «Велесова книга»? URL: <https://svit.in.ua/stat/st62.htm>

18. Hanninen, Kenneth, A. *The Horizons of Blindness*. Detroit, Mich., 1982. 143 p.

REFERENCES

1. Yatsenko, B., Yatsenko, V. (2024). *Velesov's Book: the Spiritual Testament of the Ancestors*. Kyiv, 256 p. [in Ukr.]

2. Melnychuk, O., ed., et al. (2006, 2012). *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language*: In 7 Vols. Vol. 5-6. NAS of Ukraine. O. O. Potebnia Institute of Linguistics. Kyiv, 705 p., 568 p. [in Ukr.]

3. Ivanov, V., Toporov, V. (2000). *Veles. Myths of the Peoples of the World*. Vol. 1. Moscow, 229 p., 227 p. [in Rus.]

4. Illich-Svitych V. (1971). An Attempt to Compare Nostratic Languages (Semitic-Hamitic, Kartvelian, Indo-European, Uralic, Dravidian, Altaic). Introduction. *Comparative Dictionary* (b-K). Moscow, 372 p. [in Rus.]

5. Kushpet, V. (2007). *Eldership: Itinerant Beggar Musicians in Ukraine (XIX – Early XX Centuries)*. Kyiv, 592 p.: il. [online] Available at: https://chtyvo.org.ua/authors/Kushpet_Volodymyr/Startsivstvo_mandrivni_startsimuzykanty_v_Ukraini_XIX_poch_XX_st/ [in Ukr.]

6. Luchik, V. (2007). Growing Pains or Where we and our Language Come from. *Den. Ukraine*, March 16, 2007. [in Rus.]

7. Martynovych, P. (2012). *Ukrainian Records*. Kharkiv, 534 p.; 128 illus. [in Ukr.]

8. Rassokha, I. (2018). *The Authenticity of Veles's Book: Scientific Proof*. Kyiv, 2018. 320 p.:

illus. [online] Available at: https://drive.google.com/file/d/1tiAAIDzO2KiMBEYvdnjcZDpSk4t8ldtC/view?usp=drive_link [in Ukr.]

9. Rusanova, I., Timoshchuk, B. (2007). *Pagan Sanctuaries of the Ancient Slavs*. 2nd ed. Moscow, 304 p. [in Rus.]

10. Hrinchenko, B., comp. (1958). *Dictionary of the Ukrainian Language*. In 4 Vol. Kyiv. [in Ukr.]

11. *Dictionary of the Secret Language of Ukrainian Lirnyks and Shapovals (about 1,000 words)*. (2006). [online] Available at: <http://litopys.org.ua/rizne/lirn.htm> [in Ukr.]

12. Tvorogov, O. (2004). On the Controversy over the "Veles Book". *What do Scientists Think about the "Veles Book"*. St. Petersburg, pp. 6 - 29. [in Rus.]

13. Tkachenko, O. (2011). Three Problems from the History of Sloboda Ukraine (Slobozhanshchyna) and the Ukrainian Language in it. *Inextinguishable WORLD OF WORDS: Collection of Scientific Works in Honor of Professor Volodymyr Semenovich Kalashnyk*. Kharkiv, pp. 55 - 60. [online] Available at: <https://drive.google.com/file/d/12OPYoBkf-u3JZ1UrWeeGKTNeeyx2kbPX/view> [in Ukr.]

14. *Falsification of Historical Sources and Construction of Ethnocratic Myths*. (2011). Moscow, 382 p. [in Rus.]

15. Cheremskyi, K. (2002). *The Way of Custom*. Kharkiv, 444 p. [online] Available at: https://chtyvo.org.ua/authors/Cheremskyi_Kost/Shliakh_zvychaiu/ [in Ukr.]

16. Shevelyov, Yu. (2002). *Historical Phonology of the Ukrainian Language*. Kharkiv, 1054 p. [in Ukr.]

17. Yushchuk, I. Could there be a "Veles Book"? [online] Available at: <https://svit.in.ua/stat/st62.htm>. [in Ukr.]

18. Hanninen, Kenneth A. (1982). *The Horizons of Blindness*. Detroit, Mich., 143 p. [in Eng.]

Summary

USTIN BOOKS OF KOBZARS, KAH TYRI AND THE AUTHENTICITY
OF VELES'S BOOK: STATEMENT OF THE QUESTION

Ihor RASSOKHA

orcid.org/0000-0002-5445-0213

Doctor of Philological Sciences, Professor of the Department of History and Cultural Study,
O. M. Beketov National University of the Urban Economy in Kharkiv
email: ihor.rassokha@gmail.com

The relevance of the research. The Elder Edda, the Vedas, the Old Testament, and the Iliad are not only world monuments of literature and spiritual and religious tradition, but also extremely important historical sources. Recognition of the authenticity of the Veles Book will join them as the oldest written monument of Ukraine and it will significantly enrich the source base on the early history and spiritual foundations of Ukraine.

The purpose. Substantiation of a hypothesis that naturally explains two critical questions regarding the authenticity of the Veles Book: (1) Why was the Veles Book written down and copied by scratching on wooden tablets? And (2) What social group was capable and interested in preserving and copying a text of clearly pagan content in the conditions of centuries-old domination of Christianity?

Conclusions. The Veles Book was preserved and actively used among the corporation of Ukrainian blind elders-kobzars, which originates directly from the pagan magi, it contains a number of words of their secret Lebe language. The kobzars preserved certain traditions of secret pagan rituals until the beginning of the twentieth century. It was because of the use of the Veles Book that blind kobzars copied it by cutting letters on wooden tablets. The Veles Book was part of the entire library of sacred texts of kobzars. Such books were called Kakhtyri. After the destruction of the Zaporizhian Sich in 1775, the kobzars, on the initiative of their leader Ignat Rogozyansky, memorized the content of the main Kakhtyri, which formed the so-called Ustin Books of their own secret oral tradition. At the same time, "the oldest books were given to the Ukrainians for safekeeping for many years."

Keywords: Veles book, Kobzars, Kakhtyrs, Lebian language, relief writing for the blind.